

ROBERT HARRIS

IIIM

PERI

UM

DIKTÁTOR

IMPÉRIUM

Diktátor

ROBERT HARRIS

IMPÉRIUM

Diktátor

Z angličtiny
preložil MARIÁN GAZDÍK

slovar

Copyright © Robert Harris 2015
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2017
Translation © Marián Gazdík 2017

ISBN 978-80-556-2740-3

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Venované Holly

RÍMSKA RÍŠA V R. 44 PRED N. L.

1. Rím	7. Patra
2. Munda	8. Atény
3. Thapsus	9. Thessaloniki
4. Dyrrachium	10. Rodos
5. Corcyra	11. Laodicea
6. Farsalos	12. Carrhae

CICERÓNOVA ITÁLIA

Autorská poznámka

Diktátor rozpráva príbeh posledných pätnástich rokov v živote rímskeho štátnika Ciceróna, ako si ho človek môže predstaviť v podobe biografie, ktorú napísal jeho tajomník Tiro.

To, že človek ako Tiro existoval a že napísal takú knihu, sú dostatočne preukázané historické fakty. Narodil sa ako otrok na rodinnom panstve, bol o tri roky mladší ako jeho pán, ale prežil ho o veľa rokov, podľa svätého Hieronyma sa dožil svojho stého roku.

„Tvoje služby pre mňa sú neoceniteľné,“ napísal mu v roku 50 pred n. l., „v mojom dome aj mimo neho, v Ríme aj v zahraničí, v súkromných aj verejných záležitostiach, v mojom štúdiu a literárnej práci...“ Tiro bol prvý človek, ktorý zaznamenal prejav v senáte doslovne. Jeho systém stenografie, známy ako *Notae Tironianae*, používala cirkev ešte aj v šiestom storočí; vskutku, niektoré stopy po ňom (symbol „&“, skratka „etc.“, teda „atď.“, „NB“, teda „nota bene“, „i. e.“, teda „to jest“, „e. g.“, teda „napríklad“) prežili až do dnešných dní. Napísal tiež niekoľko diel o vývine latinčiny. Jeho mnohovázkový život Ciceróna údajne používal ako zdroj historik z prvého storočia Asconius Pedianus, Plutarchos ho cituje dva razy. Žiaľ, podobne ako zvyšok Tirónovho literárneho diela sa stratil uprostred kolapsu Rímskej ríše.

Človek premýšľa: aké to asi bolo? Cicerónov život bol mimoriadny, ešte aj na hektické podmienky svojej doby. V porovnaní so svojimi aristokratickými rivalmi pochádzal z relatívne nízko postavenej rodiny a napriek nezájmu o vojenské záležitosti a s využitím zručností rečníka a brilantnosti intelektu sa pozdvihol v rímskom politickom systéme rýchlosťou meteoru, až kým ho napriek mizivým šanciam zvolili za konzula v najnižšom povolenom veku štyridsaťdva rokov.

Nasledoval kritický rok v úrade (63 pred n. l.), počas ktorého musel zvládnuť sprisahanie zamerané na zvrhnutie republiky, vedené Sergiom Catilinom. Na potlačenie revolty senát pod vedením Ciceróna nariadil popravu piatich významných občanov – a táto epizóda ho odvtedy neustále máta.

Keď následne traja najmocnejší muži v Ríme – Julius Caesar, Pompeius Veľký a Marcus Crassus – spojili sily v takzvanom triumviráte, aby ovládli štát, Cicero sa rozhodol im vzdorovať. Caesar na oplátku využil svoju právomoc veľkňaza a pustil z reťaze starého Cicerónovho nepriateľa, ambiciózneho aristokratického demagóga Clodia, aby ho zničil. Tým, že Caesar dovolil Clodiovi, aby sa vzdal svojho patricijského stavu a stal sa plebejcom, otvoril mu dvere, aby ho zvolili za tribúna. Tribúni mali právo predvolať občanov pred ľud, znepríjemňovať im život a prenasledovať ich. Cicero pohotovo usúdil, že nemá inú možnosť ako utiecť z Ríma. Práve v tomto zúfalom okamihu jeho osudu sa začína román *Diktátor*.

Mal som v úmysle opísať zánik Rímskej republiky tak presne, ako som v rámci konvencií prózy dokázal, ako ho mohli zažiť Cicero a Tiro. Kdekoľvek to bolo možné, prevzal som listy, prejavy a opisy z pôvodných zdrojov.

Keďže *Diktátor* zahŕňa obdobie, ktoré bolo dôvodne (príjajme do predĺžených udalostí rokov 1933 – 1945) to najbúrlivejšie v ľudských dejinách, v závere knihy sme poskytli slovník pojmov a zoznam postáv románu, aby čitateľovi pomohli v orientácii po Cicerónovom rozťahujúcom sa a kolabujúcom svete.

Robert Harris
Kintbury 8. júna 2015

„Melanchólia starovekého sveta mi pripadá hlbšia než melanchólia moderných ľudí, z ktorých všetci viac-menej predpokladajú, že za temnou prázdnotou leží nesmrteľnosť. Ale pre obyvateľov starovekého sveta bola tá ‚čierna diera‘ samotné nekonečno, ich sny sa črtali a mizli na nemennom ebenovom pozadí. Nijaké výkriky, nijaké krče – nič okrem pevne upretého zamysleného pohľadu. Práve vtedy, keď ich bohovia prestali existovať a Kristus ešte neprišiel, nastal jedinečný okamih v dejinách, medzi Cicerónom a Marcom Auréliom, keď človek stál osamotený. Nikdy inde som nezažil takú konkrétnu veľkoleposť.“

Gustav Flaubert,
list madam Roger des Genettesovej, 1861

„Živý Cicero obohatil život. To dokážu aj jeho listy, hoci len pre nejakého študenta, ktorý si oddýchne od drobných depresií a chvíľu si požije medzi Vergíliovými ľuďmi v tógach, zúfalými pánmi väčšieho sveta.“

D. R. Shackleton Bailey, *Cicero*, 1971

PRVÁ ČASŤ

EXIL

58 pred n. l. - 47 pred n. l.

*Nescire autem quid ante quam natus sis acciderit,
id est semper esse puerum. Quid enim est aetas
hominis, nisi ea memoria rerum veterum cum
superiorum aetate contextitur?*

Nevedieť to, čo sa stalo predtým, ako ste sa narodili,
znamená zostať navždy dieťa. Veď aká je hodnota
ľudského života, ak sa v ňom neprelína pamiatka na
dávne udalosti so životom predchádzajúcej generácie?

Cicero, *Rečník*, 46 pred n. l.

I

Pamätám sa, ako nás Caesarove bojové trúbkky naháňali po tmavých poliach Latia – ich túžobné smutné zavýjanie, podobne ako suky v ruji. A keď stíchli, ozývalo sa len klopanie našich topánok na zľadovatenej ceste a namáhavé dýchanie.

Nesmrtelným bohom nestačilo, aby na Ciceróna pluli a hromžili mu, nebolo dosť, že ho uprostred noci vyhnali od kozuba a oltárov jeho rodiny a predkov, a dokonca im nestačilo, že keď sme pešo unikali z Ríma, obzrel sa a uvidel svoj dom v plameňoch. Ku všetkým týmto trápeniam považovali za vhodné pridať ďalšie vylepšenie: aby musel počúvať, ako armáda jeho nepriateľa postavila tábor na Martovom poli.

A hoci bol Cicero z našej skupiny najstarší, udržiaval s nami krok. Ešte nedávno držal Caesarov život vo svojich rukách. Mohol ho rozdrviť ľahko ako vajce. Teraz sa ich osudy ubrali úplne opačným smerom. Kým Cicero sa ponáhlal na juh, aby unikol svojim nepriateľom, strojca jeho skazy pochodoval na sever, aby prevzal velenie nad oboma provinciami Galie.

Kráčal so sklonenou hlavou, nepreriekol ani slovo a domýšľal som si, že je to preto, lebo je príliš zronený, aby prehovoril. Až na úsvite, keď sme sa stretli s našimi koňmi v Bovillae a mali sme sa vydať na druhú časť nášho úniku, zastal s nohou vo dverách voza a zrazu sa ozval: „Myslíš si, že by sme sa mali vrátiť?“

Tá otázka ma zaskočila nepripraveného. „Neviem,“ odvetil som. „Nerozmýšľal som nad tým.“

„Nuž, tak to zväž teraz. Povedz mi: prečo utekáme z Ríma?“

„Príčinou je Clodius a jeho dav.“

„A prečo je Clodius taký mocný?“

„Lebo je tribún a môže prijímať zákony namierené proti tebe.“

„A kto mu umožnil, aby bol tribún?“

Váhal som. „Caesar.“

„Presne tak. Caesar. Myslíš si, že odchod toho muža do Galie presne v tej istej hodine bola náhoda? Samozrejme, že nie. Počkal, kým mu špehovia oznámili, že som odišiel z mesta, a až potom nariadil armáde odchod. Prečo? Vždy som sa domnieval, že podporou Clodia ma mienil potrestať za to, že som prehovoril proti nemu. Ale čo ak po celý čas bolo jeho skutočným cieľom vyhnáť ma z Ríma. Aký úskok ho donútil presvedčiť sa, že som odišiel, kým tiež opustí mesto?“

Mal som pochopiť logiku toho, čo hovorí. Mal som naňho naliehať, aby sa obrátil naspäť. Bol som však príliš vyčerpaný a nedokázal som rozmýšľať jasne. A ak mám byť úprimný, bolo v tom aj niečo viac. Príliš som sa bál toho, čo by nám Clodioví hrdlorezi mohli urobiť, keby nás chytili pri našom vstupe do mesta.

Namiesto toho som poznamenal: „Je to dobrá otázka a nemôžem predstierať, že poznám odpoveď. Ale nevyzeralo by to príliš nerozhodne, keby sme sa znovu ukázali potom, ako sme sa so všetkými rozlúčili? A v každom prípade, Clodius už spálil tvoj dom – kam by sme sa vrátili? Kto by nás prichýlil? Myslím, že bude múdrejšie držať sa tvojho pôvodného plánu a dostať sa od Ríma tak ďaleko, ako sa len dá.“

Oprel si hlavu o bok vozu a zavrel oči. Šokovalo ma, ako zničené vyzerá v bledosivom svetle po noci strávenej na ceste. Vlasý a bradu si nedal strihať už celé týždne. Mal na sebe čiernu tógu. Hoci mu tiahlo na štyridsiaty deviaty rok, vďaka týmto verejným prejavom smútku vyzeral oveľa starší – ako nejaký starodávny žobravý svätý muž. Po chvíli si vzdychol. „Ja neviem, Tiro. Možno máš pravdu. Už tak dlho som sa nevyspal, že som príliš unavený, aby som ešte dokázal rozmýšľať.“

A tak vznikla fatálna chyba – skôr vďaka nerozhodnosti, než rozhodnosti – a ďalej sme zvyšok dňa a nasledujúcich dvanásť dní smerovali na juh a – ako sme sa domnievali – unikali sme hrozbe do bezpečnej vzdialenosti.

Cestovali sme s minimálnym sprievodom, aby sme sa vyhli nežiaducej pozornosti – len s pohoničom a tromi ozbrojenými otrokmi na koni, jedným vpredu a dvoma vzadu. Pod sedadlom bola schovaná truhlica so zlatými a striebornými mincami, ktoré nám poskytol Atticus, Cicerónov najstarší a najbližší priateľ, aby zaplatil cestu. Bývali sme len

v domoch ľudí, ktorým sme mohli dôverovať, nikdy nie viac ako jednu noc, a vyhýbali sme sa miestam, o ktorých by sa dalo predpokladať, že by sa tam Cicero mohol zastaviť – napríklad v jeho prímorskej vile vo Formiae, prvom mieste, kde by ho prenasledovatelia hľadali, a pozdĺž Neapolskej zátky, ktorú už zapíňal každoročný exodus Rimanov v honbe za zimným slnkom a teplými prameňmi. Namiesto toho sme tak rýchlo, ako sme len vládali, smerovali k päte Itálie.

Cicero cestou zostavil plán vydať sa na Sicíliu a ostať tam tak dlho, kým politické nepokoje namierené proti nemu v Ríme opadnú. „Dav sa napokon obráti proti Clodiovi,“ predpovedal. „Taká je nemenná povaha davu. Vždy bude môj úhlavný nepriateľ, ale nebude vždy tribún – na to nesmieme zabúdať. O deväť mesiacov sa mu funkčné obdobie skončí a potom sa budeme môcť vrátiť.“

Bol si istý priateľským prijatím Sicíľčanov, ak už pre nič iné, tak pre svoju úspešnú obžalobu tyranského guvernéra ostrova Verra, hoci to brilantné víťazstvo, ktoré odštartovalo jeho politickú kariéru, bolo teraz už dvanásť rokov ponorené v histórii. V nedávnej minulosti bol súdnym úradníkom v tejto provincii Clodius. Poslal som dopredu listy o jeho úmysle tu hľadať azyl. Keď sme dorazili do prístavu Regium, najali sme si malú šesťveslicu, aby nás previezla úžinou do Messiny.

Odišli sme z prístavu za jasného chladného zimného rána plného žiarivej modrej farby – mora a oblohy, jedno bolo svetlé, to druhé tmavé a čiara, ktorá ich rozdeľovala, bola ostrá ako čepeľ noža. Messina bola vzdialená iba tri míle. Trvalo nám to necelé tri hodiny. Priblížili sme sa tak blízko, až sme uvideli Cicerónových stúpcov zoradených na skalách, aby ho privítali. No medzi nami a vstupom do prístavu sa nachádzala bojová loď, na ktorej povievali červeno-zeleňé vlajky guvernéra Sicílie Gaia Vergília, a keď sme sa blížili k majáku, vytiahla kotvu a pomaly sa pohla vpred, aby nás zastavila. Vergílius stál pri zábradlí obklopený liktormi a potom, ako sa zjavne potešil z Cicerónovho neupraveného zovňajšku, skríkol na pozdrav, na čo Cicero priateľsky odpovedal. V senáte sa poznali už veľa rokov.

Vergílius sa ho spýtal na jeho úmysly.

Cicero zakričal, že sa, prirodzene, mieni vylodiť na brehu.

„To som počul,“ odvetil Vergílius. „Nanešťastie to nemôžem dovoliť.“

„Prečo nie?“

„Pre Clodiov nový zákon.“

„A aký je ten nový zákon? Je ich toľko, že človek o nich už stráca prehľad.“

Vergílius ukázal na jedného zo svojich mužov, ktorý vyťahol akýsi dokument, naklonil sa a podal mi ho. Dal som ho Cicerónovi. Do dnešného dňa si pamätám, ako mu v jemnom vetríku povieval v dlaniach, ako keby to bolo niečo živé: bol to jediný zvuk v panujúcom tichu. Dal si načas, a keď ho dočítal, bez slova mi ho podal.

Lex Clodia in Ciceronem

Nakoľko dal M. T. Cicero popraviť rímskych občanov bez vypočutia a bez súdu a za tým účelom zneužil právomoc a rozhodnutie senátu, nariaduje sa, aby mu zakázali prístup k ohňu a vode na vzdialenosť štyristo míľ od Ríma; aby sa nikto neopovážil skrývať ho alebo prijať pod trestom smrti; aby sa celý jeho majetok a vlastníctvo zhabalo; aby sa jeho dom v Ríme zdemoloval a na jeho mieste sa zasvätil svätostánok bohyni Slobody, a ak bude ktokoľvek konať, hovoriť, hlasovať alebo podnikáť akékoľvek kroky, aby Ciceróna zavolali späť, aby ho považovali za verejného nepriateľa, pokiaľ tí, ktorých dal Cicero nezákonne popraviť, predtým neožijú.

Musel to byť ten najstrašnejší úder. Ale ovládol sa a odmietol to mávnutím ruky. „Kedy tento nezmysel publikovali?“ vyzvedal sa.

„Oznámili mi, že ho vyvesili v Ríme pred ôsmimi dňami. Do rúk sa mi dostal včera.“

„Potom to ešte nie je zákon a nemôže sa stať zákonom, kým ho neprečítajú po tretí raz. Môj tajomník to môže potvrdiť,“ vyhlásil a obrátil sa ku mne. „Tiro, povedz guvernérovi, kedy sa to môže najskôr prijať?“

Snažil som sa počítať. Kým sa o návrhu zákona môže dať hlasovať, musia ho nahlas čítať na fóre po tri nasledujúce pracovné dni. Ale moje uvažovanie bolo také otrasené tým, čo som si práve prečítal, že som si nevedel spomenúť, aký je práve deň, a už vôbec nie to, kedy nastanú pracovné dni. „Odo dneška o dvadsať dní, možno dvadsaťpäť?“ zariskoval som.